

ALFONSAS MOTUZAS

Vytauto Didžiojo universitetas

ŠVENTŪJŲ ARKANGELŲ MYKOLO, GABRIELIAUS IR RAPOLO LIAUDIES PAMALDUMAS LIETUVOJE

The Folk Piety of Saints Archangels
Michael, Gabriel and Raphael
in Lithuania

SUMMARY

Lithuania is famous for ethnic culture: songs, dances and hymns. It stands in to the Saints Archangels Michael, Gabriel and Raphael folk piety practice of the worship. The aim – to reveal the Saints Archangels Michael, Gabriel and Raphael respect for piety practices identities of Lithuania. The survey results revealed, that, first, the Saints Archangels Michael, Gabriel and Raphael Saints Archangels Michael, Gabriel and Raphael respect for piety practices origins of Christianity begins with the first steps, and later became of of the Catholic and Orthodox confession of faith of the saints actually in the world, along with Lithuania. Secondly, that folk piety practices evolution in Lithuania is revealed their assigned prayers (litanies) and songs (hymns). Third, the Saints Archangels Michael, Gabriel and Raphael respect folk piety practice of literar and musical texts origins in Lithuania are of local origin, which justifies the work the beginning of the mentioned hypothesis, that the folk piety practice of the worship of Saints Archangels Michael, Gabriel and Raphael in Lithuania stands uniqueness in the music.

SANTRAUKA

Lietuva garsi etnine kultūra – dainomis, šokiais ir giesmėmis. Joje išsiskiria šventųjų arkangelų Mykolo, Gabrieliaus ir Rapolo gerbimo liaudies pamaldumo praktika. Tyrimo tikslas – atskleisti šventųjų arkangelų Mykolo, Gabrieliaus ir Rapolo gerbimo liaudies pamaldumo praktikos savitumą Lietuvoje.

RAKTAŽODŽIAI: archangelai, šv. Mykolas, šv. Gabrielius, šv. Rapolas, Lietuva, giesmės, muzika.
KEY WORDS: archangels, St. Michael, St. Gabriel, St. Raphael, Lithuania, songs, music.

Atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad, pirma, šventųjų arkangelų Mykolo, Gabrieliaus ir Rapolo gerbimo pamaldumo praktikos ištakos prasideda su pirmaisiais krikščionybės žingsniais, vėliau tapo viena iš katalikybės ir stačiatikybės tikėjimo šventųjų išpažinimo tiesų pasaulyje, o kartu ir Lietuvoje. Antra, ši liaudies pamaldumo praktikos raiška Lietuvoje atsiskleidžia per jiems skirtas maldas (litanijas) bei giesmes. Trečia, šventiesiems arkangelams Mykolui, Gabrieliui ir Rapolui gerbimo liaudies pamaldumo praktikai skirtos literatūrinių ir muzikinių tekstų ištakos Lietuvoje yra vietinės kilmės, o tai ir pagrindžia darbo pradžioje išsikelta hipotezę, kad šventųjų arkangelų Mykolo, Gabrieliaus ir Rapolo gerbimo liaudies pamaldumo praktika Lietuvoje unikalumu atsiskleidžia muzikoje.

ŠVENTŪJŲ ARANGELŲ MYKOLO, GABRIELIAUS IR RAPOLO GERBIMAS LIETUVOJE

Angelai krikščioniškajame pasaulyje – tai žmonės globojančios gerosios dvasios, į kurias nuo seno buvo kreipiamasi maldomis, giesmėmis bei įvairiomis meno išraiškos priemonėmis – paveikslais, skulptūromis bei smulkiąja plastika, t. y. koplytstulpiais, stogastulpiais. Visa tai padėdavo besimeldžiančiam žmogui sutelkti dėmesį, įsameninti savo mintis ir stiprinti tikėjimą: Dievas ir jo angelai sergėjo kiekvieną žingsnį, namus, kelius ir patį gyvenimą.

Su šventųjų arkangelų Mykolo, Gabrieliaus ir Rapolo vardais sietina viena gražiausių rudens švenčių. Ji švenčiama rugsėjo 29-ąją.

Šventųjų arkangelų Mykolo, Gabrieliaus ir Rapolo gerbimas Lietuvoje žinomas nuo pat krikšto pradžios. Viena pirmųjų šv. arkangelo Mykolo titulo bažnyčių Lietuvoje pastatyta Ariogaloje. Ji Vytauto Didžiojo iniciatyva pastatyta 1416 m.²¹ Šv. arkangelo Mykolo kultas Lietuvoje skleidėsi per brolių ir cechų titulų ar globėjų vardų suteikimo kultūrą. Lietuvoje viena seniausių yra Šv. Mykolo brolija. Ją 1507 m. patvirtino Vilniaus vyskupas Albertas Taboras. Broli-

jos nariai teikė pagalbą bei meldėsi už mirštančiųjų sielas²².

Vasaros lauko ekspedicijų metu surinkta medžiaga rodo, kad šv. arkangelui Mykolui skirtų atlaidų metu buvo ir yra meldžiamos „Šv. arkangelo Mykolo litanija“, „Šv. arkangelo Mykolo malda“, „Šv. arkangelo Mykolo vainikėlis“ bei giedama „Garbė Tau, Dieve“ giesmė²³.

Šv. arkangelo Gabrieliaus titulo Katalikų bažnyčios Lietuvoje nėra. Šv. arkangelo Gabrieliaus pamaldumas Lietuvoje atsiskleidžia „Šv. arkangelo Gabrieliaus litanija“, „Šv. Gabrieliaus malda“ bei giedama malda-giesmė „Viešpaties Angelas“²⁴.

„Šv. arkangelo Rapolo litanija“ ir „Šv. Rapolo malda“ meldžiama tik Vilniaus šv. arkangelo Rapolo bažnyčios parapijoje²⁵. Giesmės, skirtos pagerbti šv. arkangelą Rapolą, rasti nepavyko.

Iš pateiktos medžiagos matome, kad kukliausiai praktikuojamas šventojo ar angelo Rapolo gerbimas.

Aptarę šių šventųjų gerbimo pamaldumo praktikos ištakas bei paplitimo arealą Lietuvoje, pažvelkime į šių maldų bei giesmių kilmę.

ŠVENTŪJŲ ARKANGELŲ MYKOLO, GABRIELIAUS IR RAPOLO GERBIMO
PAMALDUMO PRAKTIKOS MALDŲ IR GIESMIŲ TEKSTŲ
BEI MUZIKOS LIETUVOJE KILMĖ

Kaip parodė ankstesnio skyrelio medžiaga, šventųjų arkangelų Mykolo, Gabrieliaus ir Rapolo gerbimo liaudies pamaldumo praktiką sudaro jiems skirtų litanijų ir giesmių meldimas bei giedojimas.

Šventiesiems skirtų litanijų kilmė siekia Romos imperatoriaus Konstantino Didžiojo (324–337 m.) bei šv. Jono Aukšaburnio (Jono Chrizostomo, 345–407) laikus. Yra žinoma, kad IV a. pabaigoje Rytų bažnyčioje, Sirijos Antiochijoje, šv. Jono Aukšaburnio laikais maldos metu bendruomenė, skelbiant maldos intenciją, į ją atsiliepdavo maldavimu „Kyrie, eleison“. Netrukus šie maldavimai, pavadinti *Orationes sollemnes*, buvo įtraukti į popiežiaus šv. Gelazijaus I (+496) apeiginą²⁶. 529 m. šv. Benediktas savo vienuolyno Regulą papildė privalomu maldavimu „Kyrie, eleison“, „Viešpatie, pasigailėk“, o VI a., prie jo pridėjus „Christe, eleison“, šis maldavimas išplito visuose Vakaruose. Kai VII a. „Kyrie, eleison“ buvo papildytas kreipiniais į įvairius šventuosius ir kitais maldavimais, susikūrė Visų Šventųjų litanija. Jos pavyzdžiu buvo kuriamos įvairios kitos litanijos, tarp jų – ir litanijos šventiesiems arkangelams Mykolui, Gabrieliui ir Rapolui. Šios litanijos su maldomis Lietuvą pasiekė jos krikšto pradžioje.

Vasaros lauko ekspedicijų metu surinkta medžiaga rodo, kad iš maldų, skirtų šventiesiems angelams Mykolui, Gabrieliui ir Rapolui, unikalumu išsiskiria „Šv. arkangelo Mykolo vainikėlis“. Šis vainikėlis liaudies kalbėtas ir šian-

dien kalbamas Aukštaitijos ir Suvalkijos bažnyčiose, turinčiose šv. arkangelo Mykolo vardą, kaip antai Kaišiadorių vyskupijoje: Baibiškėje, Jiezne, Palomenėje, Senojoje Varėnoje, Širvintose; Kauno arkivyskupijoje: Bukonyse, Įgulos (Kaune), Lyduokiuose, Rumšiškėse, Upninkuose, Jūzintuose; Panevėžio vyskupijoje: Kupreliškėse, Onuškyje, Svėdasuose, Viešintose, Žiobiškyje; Vilkaviškio vyskupijoje: Gražiškėse, Kaimelyje, Virbalyje; Vilniaus arkivyskupijoje: Butrymonyse, Nemenčinėje, Rukainiuose, Šumske, Tabariškėse, Varėnoje²⁷.

Šios maldos ištakos siekia XVIII a. vidurį, kada 1751 m. šv. arkangelas Mykolas apsireiškė Portugalijos karmelitei Dievo tarnaitai Antonijai d’Astonac. Jis perdavė jai šį vainikėlį ir pažadėjo: kai ji kalbantysis eis Šv. Komunijos, ji lydės devyni angelai iš devynių dangaus chorų. Tam, kas ji kalbės kasdien, šv. arkangelas Mykolas ir visi šventieji angelai nuolat padės šiame gyvenime ir išvaduos ji iš skastyklos po mirties. Popiežius Pijus IX 1851 m. pripažino vainikėlį ir suteikė jo kalbėtojams gausių atleidimų²⁸.

Giesmių kontekste visose Lietuvos etnografiniuose regionuose šventiesiems Mykolui, Gabrieliui ir Rapolui fiksuojamos tik dvi giesmės. Tai šv. arkangelui Mykolui skirta giesmė „Garbė Tau, Dieve“ ir šv. arkangelui Gabrieliui – giesmė „Viešpaties angelas“²⁹.

Šv. arkangelui Mykolui skirtos giesmės „Garbė Tau, Dieve“ pirmasis tekstas randamas 1679 m. leistame giesmyne *Balsas Szirdies pas Wieszpati Diewa, Panna*

Szwencziausia ir Jo Szwentus Danguy Karaliaujenczius szaukanczius par giesmes, kur ši giesmė vadinama „Giesmė apie šventą Mikolą Arkaniolą“. Jos autorius – jėzuitas Pranciškus Šrubauskis³⁰. Vėliau ši giesmė perredaguota pakartojama 1819 m. kunigo Vincento Valmiko (1778–1834) giesmyne *Giesmės nobažnos*, kurį autorius parengė pertvarkydamas *Balsą širdies*. Šiam giesmynei 1823 m. duotas naujas vardas *Kantyczkos Žemajtyszkos*, jį 1855 ir 1859 m. redagavo ir iš naujo sudarė Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius, giesmyno pavadinimas – *Kantičkos arba Giesmių Knyga*. 1930 m. naujai suredaguota ši giesmė pateikiama kunigo marijonų vienuolio Jurgio Tilvyčio parengtame *Giesmyne*³¹. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, iš naujo suredaguota šv. arkangelo Mykolo giesmė skelbiama kunigo marijonų vienuolio Kazimiero Senkaus parengtame *Liturginiame giesmyne*, nurodant, kad jos melodijos autorius – Antanas Pocius³². Šio šventojo arkangelo giesmės melodija sutinkama ir vokiečių-astrų³³ bei lenkų³⁴ giesmynuose. O palyginus šios lietuviškos giesmės melodiją su vokiška ir austriška bei lenkiška, matyti, kad jos skirtingos. Pirmiausia skiriasi melodinėmis linijomis, antra, – tonaciniu aspektu, trečia, – ritmika. Visos jos yra autorinės (kompozitorių sukurtos) ir kiekviena atstovauja savo kraštui, ir tai parodo lietuviškų giesmių melodijų unikalumą³⁵.

Kita giesmė, kartu ir malda, atskleidžianti šv. arkangelo Gabrieliaus gerbimą, yra „Viešpaties Angelas“. Pats Dievas per savo angelą Gabrielių sveikina Mariją. Šios giesmės-maldos ištakos – krikščionybės lopšyje. Pirmiausia ji žinoma kaip lotyniška „Angelus Domini“³⁶. Į Lietuvą ji atėjo kartu su krikščionybe. Lietuvoje

nuo senų laikų buvo galima matyti ir girdėti nepaprastai žavų reginį, kai kaime-liuose, miesteliuose, skambinant bažnyčių ir varpinių varpais tris kartus per dieną, pakeleiviai ir vietiniai gyventojai nusiimdavo kepures ir kalbėdavo arba giedodavo giesmę-maldą „Viešpaties Angelas“. Šį paprotį Žemaitijoje įdiegė vyskupas Jurgis Tiškevičius 1636 m., kada jis Žemaičių vyskupijos sinode, vyskupo Motiejaus Valančiaus teigimu, „įstatymą Grigaliaus XIII (1572–1585), kad visose katalikų bažnyčiose auštant, per pietus ir brėkstant poteriams skambintų, priėmė ir žmonėms apskelbė“³⁷.

Istoriniai šaltiniai liudija, kad Lietuvoje „Viešpaties Angelo“ giedojimą, ypač už mirusių, įteisino lenkų pranciškonų ir dominikonų vienuoliai, kurie prie maldos „Viešpaties Angelas“ pridėjo ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ Kai caro valdžia uždraudė bažnyčiose skambinti varpais, varpo garsą pakeitė giesmės-maldos „Viešpaties Angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ žodžiai. Nuo XX a. pradžios, kai po gedulingų maldų bažnyčioje ir kapinėse imta laikytis Romos ritualo, maldos „Viešpaties Angelas“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ giedotos už mirusių. Šią pamaldumo išraišką greitai perėmė liaudis. Nuo tada lietuvių ir lenkų liaudies tradicijose tapusi „Viešpaties Angelo“ ir „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie!“ giedama melodija buvo lyg varpo garsas palydinti mirusių amžinojį kelionėn³⁸. Anksčiau atliktas tyrimas parodė, kad lietuvių ir lenkų „Viešpaties Angelo“ melodijos – akivaizdūs grigališkojo himno folklorizavimo pavyzdžiai, o tai parodo jų vietos raiškos autentiškumą ir liaudiškumą³⁹.

IŠVADOS

Šventųjų arkangelų Mykolo, Gabrieliaus ir Rapolo gerbimo pamaldumo praktikos ištakos prasideda su pirmaisiais krikščionybės žingsniais, vėliau tapo viena iš katalikybės ir stačiatikybės tikėjimo šventųjų išpažinimo tiesų pasaulyje, o kartu ir Lietuvoje.

Šventųjų arkangelų Mykolo, Gabrieliaus ir Rapolo gerbimo liaudies pamaldumo praktikos raiška Lietuvoje atsiskleidžia per jiems skirtas maldas (litanijas) bei giesmes.

Šventiesiems arkangelams Mykolui, Gabrieliui ir Rapolui gerbimo liaudies pamaldumo praktikos skirtos muzikos literatūrinių ir muzikinių tekstų ištakos Lietuvoje yra vietinės kilmės, o tai ir pagrindžia darbo pradžioje išsikelta hipotezę, kad šventųjų arkangelų Mykolo, Gabrieliaus ir Rapolo gerbimo liaudies pamaldumo praktika Lietuvoje unikalumu atsiskleidžia muzikoje.

Literatūra ir nuorodos

- ²¹ Bronius Kviklys, *Lietuvos bažnyčios*, t. 1: Telšių vyskupija. Čikaga, 1980.
- ²² Liudas Jovaiša, Brolijos, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*. Vilnius, 2001, p. 111–123.
- ²³ 1996–2003, 2005 metų vasaros lauko ekspedicijų medžiaga.
- ²⁴ Ten pat.
- ²⁵ Ten pat.
- ²⁶ Algimantas Kajackas. *Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje*. Lietuvos katechetikos centras, 1997, p. 98.
- ²⁷ 1996–2003, 2005 metų vasaros lauko ekspedicijų medžiaga.
- ²⁸ Šv. arkangelo Mykolo vainikėlis. <http://www.fsspx.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=699&Itemid=100> [žiūrėta: 2015 08 07]
- ²⁹ Ten pat.
- ³⁰ Juozas Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, p. 183.
- ³¹ *Giesmynas*, p. 212–213.
- ³² *Liturginis giesmynas*, p. 285–286.
- ³³ *Gotteslob*. Katholischs Gebet- und Gesangbuch. Erzdiözese Wien. Herausgegeben von den Bischöfen Deutschlands und Österreichs und der Bistümer Bozen-Brixen und Lüttich. Wien, 1969, S. 570.
- ³⁴ Jan Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*. Wydanie XXXIX. Kraków, 1994, s. 424.
- ³⁵ Alfonsas Motuzas, Vytautas Steponas Vaičiūnas, Šv. arkangelui Mykolui skirtų giesmių Žemaitijoje kilmė, *SOTER*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas: Versus Aureus, 2015, p. 63 (55–68).
- ³⁶ Jan Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, ten pat, p. 748.
- ³⁷ Moteju Wolonczewskis, *Žemaitiu Wiskupiste*. Wilniuj, 1848, d. 1, p. 37.
- ³⁸ Alfonsas Motuzas, Vilniaus ir Veprių kalvarių Kryžiaus kelio apeiginė muzika, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. Vilnius, 1999, t. 15, p. 457–458.
- ³⁹ Alfonsas Motuzas, *Lietuvos kalvarių kryžaisu kelių istorija, apeigos ir muzika*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2003, p. 95.